

УДК 376:373.5

С. В. Романюк,

методист відділу з питань управлінської діяльності та інклюзивної освіти ВППО

Інклюзивне навчання в закладі загальної середньої освіти*

Розкрито питання організації інклюзивного навчання в загальноосвітній школі: опис системних дій дирекції, методичної роботи з учителями, батьками.

Ключові слова: інклюзивне навчання, дитина з особливими освітніми потребами, асистент учителя.

Romaniuk S. V. Inclusive Education in General Educational Institutions.

The article deals with the organization of inclusive education in secondary school: the description of directorate's systematic actions, methodological work with teachers, parents.

Key words: inclusive education, a child with special educational needs, teacher assistant.

Постановка проблеми. Інклюзивна освіта вже невід'ємна частина загальної освіти в Україні. Починаючи з 2009 року, прийнято ряд документів, які законодавчо закріпили запровадження інклюзивного навчання. Це, насамперед, Постанова Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2009 р. № 1482-р «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року», Концепція розвитку інклюзивної освіти, Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах».

У 2012 р. уряд затвердив Державну програму «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів на період до 2020 року». Одним зі шляхів і способів розв'язання проблем у цій програмі подано: «визначення у законах України про освіту, дошкільну, загальну середню, позашкільну, професійно-технічну і вищу освіту положень щодо необхідності врахування потреб осіб з ураженнями органів зору, слуху, опорно-рухового апарату, розумовою відсталістю та психічними розладами під час відповідної діяльності; відмови у наданні ліцензії на надання освітніх послуг, якщо у навчальному закладі не створені умови для надання освітніх послуг особам з інвалідністю; [...] визначення нормативів чисельності асистентів, сурдоперекладачів, медичних працівників, вчителів-реабілітологів та інших спеціалістів для навчання осіб з ураженнями органів зору, слуху, опорно-рухового апарату, розумовою відсталістю та психічними розладами у навчальних закладах».

Враховуючи, що мова йде про дітей з особливими потребами, для яких донедавна була можливість

отримати освіту лише у спеціальних навчальних закладах або за індивідуальною формою, тобто вдома, – це дуже велике зрушення.

З часу ратифікації Україною Конвенції ООН про права інвалідів, де в статті 24 «Освіта» зазначено, що «одним із зобов'язань держав-учасниць даної Конвенції є ... забезпечення інклюзивної освіти на всіх рівнях», держава взяла на себе міжнародні зобов'язання забезпечити умови для навчання дітей з особливими освітніми потребами за місцем їхнього проживання – на базі дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів.

Відповідно до цієї Конвенції та інших міжнародних документів, необхідними умовами отримання якісної освіти для дітей з особливими потребами є вміння педагога здійснювати індивідуалізацію та диференціацію навчального процесу, оцінювати розвиток дитини на основі об'єктивних спостережень за її розвитком, розробляти індивідуальні навчальні програми, тісно співпрацювати з батьками дитини та іншими фахівцями. Тому дуже важливим для педагога є надання допомоги під час самого навчального процесу. Це основна мета діяльності асистента вчителя.

Таку посаду передбачено українським законодавством. У Постанові Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» зазначається, що «особистісно орієнтоване спрямування навчально-виховного процесу забезпечує асистент вчителя, який бере участь у розробленні та виконанні індивідуальних навчальних планів та програм, адаптує навчальні матеріали з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими потребами».

* Додатки див. на CD номера.

З ініціативи Міністерства освіти і науки, молоді та спорту Міністерством соціальної політики доповнено Класифікатор професій посадою асистента вчителя інклюзивного навчання (наказ Держспоживстандарту від 28.07.2010 р. № 327). Із вересня 2012 року набрав чинності наказ Міністерства освіти і науки України від 06.12.2010 № 1205 «Про затвердження Типових штатних нормативів загальноосвітніх навчальних закладів». Цим наказом передбачено, що в ЗНЗ з інклюзивним навчанням може вводитись додаткова посада вихователя (асистента вчителя) для роботи з учнями з особливими освітніми потребами із розрахунку 0,5 ставки на клас, у якому навчаються такі діти.

У додатку до листа Міністерства освіти і науки від 08.08.2013 р. № 1/9-539 зазначено: «Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 18.07.2012 р. № 635 „Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1997 р. № 346 і від 14 червня 2000 р. № 963” внесено посаду асистента вчителя до переліку педагогічних посад, якими визначено, що асистент вчителя є педагогічна посада, та розроблено кваліфікаційну характеристику асистента вчителя». З 1 січня 2015 року набрав чинності Закон України відповідно до постанови «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання» від 05.06.2014 року № 1324-VII: «абзац десятий частини першої статті 25 після слів „вихователя загальноосвітньої спеціальної школи (школи-інтернату)” доповнити словами „та асистента вчителя інклюзивних класів загальноосвітніх навчальних закладів”».

Усе це, безперечно, є важливим кроком у напрямі подальшого розвитку інклюзивної освіти в Україні, зокрема організації підтримки роботи педагога в інклюзивному класі.

Досвід роботи КЗ «Луцька ЗОШ І-ІІІ ст. № 15» протягом 4 років в умовах інклюзивного навчання дає можливість на практиці зрозуміти, якою має бути підготовка асистентів педагога, їхні посадові обов'язки, алгоритм роботи, що він повинен і що не повинен робити, у чому різниця в роботі асистента вчителя молодшої, середньої та старшої ланок, які труднощі можуть виникати в організації навчальної діяльності в інклюзивному класі та багато інших.

Виклад основного матеріалу

Етапи впровадження інклюзивної освіти

Інклюзивне навчання у цій школі організовано з 2013/2014 н. р. Його впровадженню передували багаторічний досвід роботи з дітьми з особливими потребами, які знаходилися на індивідуальному навчанні (див. рис. 1).

Як бачимо, з 2001 року навчалось на дому щорічно не менше 13 учнів. Але для тих, хто міг ходити, давалася можливість відвідувати школу за індивідуальним розкладом. Крім того, за бажанням, ці учні сиділи на уроках у своїх класах. Відповідно учителі мали вже великий досвід роботи з такими школярами, особливо із дітьми з порушеннями слуху (близько 40 %). Учні, спілкуючись із такими однокласниками, допомагаючи їм, більше замислювалися над проблемами реального життя.

З 2011 року в режимі «школи повного дня» за рахунок годин, виділених на дослідно-експериментальну роботу, діти з особливими потребами були залучені до активного шкільного життя.

Наприкінці 2012/2013 н. р. проведено анкетування вчителів, батьків, учнів щодо готовності колективу школи до впровадження інклюзії. Результати показали, що 90 % педагогічного колективу, 87 % – батьківського, 94 % – учнівського в основному готові до нової форми навчання.

З 2013/2014 н. р. діти з особливими освітніми потребами, крім індивідуальної форми навчання вдома, вчать у класах з інклюзією із застосуванням особистісно орієнтованих методів та з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності.

Як показує табл. 1, за 4 роки кількість таких учнів, які навчаються в класах з інклюзивною формою, виросла з двох до восьми, кількість класів – із двох до шести. У цих класах є діти з такими нозологіями: чотири – слабочуючі, одна – ДЦП, одна – порушення мовлення, дві – ЗПР (синдром Дауна).

Забезпечення права на якісні освітні послуги для учнів з особливими потребами

Для організації інклюзивного навчання слабочуючих дітей-інвалідів у школі створюються умови для:

– забезпечення необхідними навчально-методичними і наочно-дидактичними посібниками та індивідуальними технічними засобами навчання (обмін

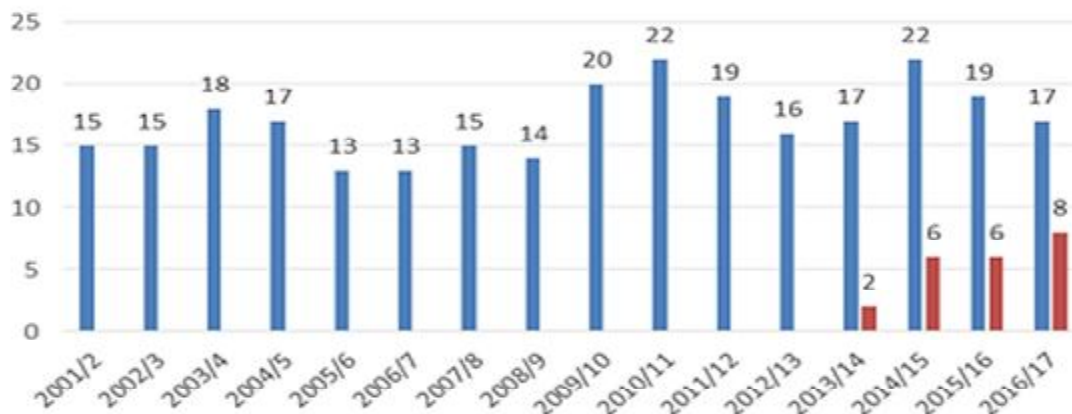

Рисунок 1. Кількість учнів на індивідуальному/інклюзивному навчанні

Етапи впровадження інклюзивної освіти

Навчальний рік	К-сть класів	К-сть учнів	Класи	Навчання за програмами
2013/14	2	3	1-Г, 5-В	Для дітей зі зниженим слухом
2014/15	4	6	1-Д (2 учнів), 2-Г, 6-В, 1-Г	Для дітей зі зниженим слухом. ЗПР, ОРА
2015/16	4	6	2-Д (2 учнів), 3-Г, 7-В, 2-Г	Для дітей зі зниженим слухом. ЗПР, ОРА
2016/17	6	8	3-Д, 4-Г, 8-В, 10-А 2-Г 2-Г 1-І (2 учнів)	Для дітей зі зниженим слухом. З порушенням мовлення. З порушенням ОРА. ЗПР (синдром Дауна)

досвідом, навчально-методична література зі спеціалізованого ДНЗ № 28);

– забезпечення відповідними педагогічними кадрами (сім асистентів учителя, учитель-логопед, два сурдопедагоги, психолог, учитель-реабілітолог).

Рішення про утворення класів з інклюзивним навчанням (1-І, 3-Г, 3-Д, 4-Г, 8-В, 10-А) прийнято директором школи відповідно до заяв батьків, висновків психолого-медико-педагогічної консультації (ПМПК), за погодженням з управлінням освіти Луцької міської ради.

Для забезпечення ефективності навчально-виховного процесу наповнюваність класів з інклюзією становить: 1-І клас – 13 учнів; 3-Г – 17; 3-Д – 14; 4-Г – 21; 8-В – 21; 10-А – 16 учнів.

Створено консультативно-педагогічну групу для організації психолого-педагогічного супроводу інклюзивного навчання дітей із порушенням слуху.

У школі здійснюється психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами працівниками психологічної служби (практичним психологом, соціальним педагогом) та відповідними педпрацівниками.

Навчання в інклюзивних класах здійснюється за типовими планами, програмами, підручниками та посібниками, рекомендованими МОН для ЗНЗ.

Навчально-виховний процес у таких класах провадиться відповідно до робочого плану загальноосвітнього навчального закладу, складеного на основі типових навчальних планів ЗНЗ, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності цих дітей.

На його основі розроблено індивідуальні навчальні плани для дітей з особливими освітніми потребами з урахуванням висновку психолого-медико-педагогічної консультації. Такі години враховувалися під час визначення гранично допустимого тижневого навчального навантаження цих школярів.

Розклад уроків для дітей з особливими освітніми потребами складено з урахуванням індивідуальних особливостей їх навчально-пізнавальної діяльності, динаміки розумової працездатності протягом дня і тижня та з дотриманням санітарно-гігієнічних вимог.

Відповідно до висновку ПМПК та за згодою батьків для таких дітей створено індивідуальні програми розвитку (ІПР), які переглядаються кожної чверті з метою їх коригування.

Особистісно орієнтоване спрямування навчально-виховного процесу забезпечують асистенти вчителя (сім асистентів, три ставки), які беруть участь у розробці та виконанні індивідуальних планів і програм, адаптують матеріали з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами.

Ці діти залучаються до позакласної та позашкільної роботи з огляду на їх інтереси, нахили, здібності, побажання, вік, індивідуальні особливості навчально-пізнавальної діяльності та стану здоров'я.

Позашкільна робота з дітьми із особливими освітніми потребами проводиться відповідно до Положення про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах.

Під час такої діяльності керівнику і педагогічним працівникам необхідно:

- зосередити увагу на навчанні дітей з особливими освітніми потребами, визначити методи і прийоми впливу на їх розвиток;
- вивчити аспекти життєдіяльності цих дітей, зокрема рівень їх психічних процесів та навчальних досягнень, взаємини в родині, з іншими дітьми та дорослими;
- скласти індивідуальний навчальний план;
- сприяти створенню позитивного мікроклімату в класі, навчальному закладі.

Для правильного добору методів і прийомів роботи освітянам необхідно передусім добре вивчити кожну цю дитину, її мотивацію і можливості. Для цього педагогічні працівники протягом року збирають матеріали для портфоліо, а також заповнюють картку спостереження за фізичним та психічним розвитком дитини, проводять анкетування батьків тощо.

Особливу увагу педпрацівники мають приділяти розробці конкретних завдань, а також системі надання додаткових послуг, які допоможуть дітям з особливими освітніми потребами успішно навчатися у ЗНЗ.

Такими завданнями для педагогічного колективу ЗОШ № 15 м. Луцька стали:

- чітке планування часу навчання;
- впровадження правил, які дають змогу дітям зрозуміти, у чому полягає їх участь у навчальному процесі й чого від них очікують;

– узгодження навчального навантаження з можливостями дітей із особливими освітніми потребами; проведення для них консультацій, що полегшує самостійне виконання учнями певних завдань та запам'ятовування ними навчального матеріалу;

– постійне проведення моніторингу навчальних досягнень дітей з особливими освітніми потребами.

Взаємодія педагогів та батьків

Важливою умовою забезпечення успіху інклюзивної освіти в школі є співпраця адміністрації навчального закладу, вчителів, практичного психолога, соціального педагога, вчителя-логопеда, вчителя-дефектолога, вихователів із батьками дітей з особливими освітніми потребами та з батьками здорових дітей, а також із медичними працівниками, фахівцями ПМПК.

Залучити батьків цих дітей до співпраці непросто. Потрібен час для формування у них іншої системи цінностей та позитивних установок. Ми вважаємо, що для налагодження взаємодії як із батьками дітей з особливими освітніми потребами, так і з батьками здорових дітей працівникам навчального закладу спочатку потрібно прийняти будь-яку їх позицію та поведінку, з розумінням поставитися до їхніх почуттів, бути терплячими й поступово перевести взаємини у площину партнерства. Такого партнерства можна досягти за допомогою діалогу, спільного обговорення питань навчання, виховання, розвитку дитини. Обов'язкова умова – дотримання принципу рівності учасників та поваги один до одного.

Педагогічні працівники мають враховувати бажання батьків при подальшій роботі з ними. У складних ситуаціях, якщо погляди батьків та педпрацівників розходяться, необхідно вибирати той варіант співпраці, який буде корисним для дитини, її психічного й фізичного здоров'я. Для вибору оптимального варіанту співпраці з батьками освітянам варто проводити з ними анкетування. Ми дійшли висновку, що співпраця у формі партнерства допоможе усім батькам переосмислити значення спільного навчання дітей з особливими освітніми

потребами зі здоровими однолітками та усвідомити нові можливості для їх подальшого розвитку.

Заохочуючи співпрацю колективу навчального закладу з батьками, керівнику навчального закладу потрібно стежити за тим, щоб усі учасники навчально-виховного процесу допомагали один одному. Адже якщо один завжди допомагає, а інший завжди тільки приймає допомогу, то загальний результат буде сумнівним.

Розповсюдження передового педагогічного досвіду

Обов'язковим напрямком діяльності школи є просвітницька робота, яка ведеться в громаді за місцем розташування закладу. Важливим при цьому є залучення засобів масової інформації, розповсюдження передового педагогічного досвіду роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Так, кожного року у вересні Волинське телебачення висвітлює сюжети про інклюзивне навчання у школі: 2013 р. – про впровадження інклюзії для слабочуючих дітей (Піцик О.); 2014 р. – у рамках Всеукраїнської програми «Урок для батьків» висвітлено другий рік впровадження інклюзивної освіти в закладі (слабочуючі діти, Піцик О., Смідюк А.); 2015 р. – сюжет про інклюзивне навчання учениці з ДЦП (Лукіна Д.); 2016 р. – участь директора, голови м/о педагогічних працівників інклюзивних класів, учителя-реабілітолога в передачі «Тема дня».

У 2015 р. голова м/о Н. І. Гончарова на обласній виставці педтехнологій представила методичні рекомендації «Організація інклюзивної освіти в загальноосвітньому навчальному закладі» і зайняла 1 місце. Роботу представлено на сайті міської ПМПК. На сайті школи сформовано сторінку «Інклюзивна освіта».

Висновки. Роботу ЗОШ № 15 м. Луцька спрямовано на досягнення головної мети – підготувати дитину з особливими освітніми потребами до самостійного життя. На нашу думку, це вдається, адже за період впровадження інклюзії зріс інтерес дітей до навчання, зросла їхня пізнавальна активність, поліпшилися показники фізичного розвитку, а батьки стали активними учасниками освітнього процесу.

Література

1. Асистент вчителя в інклюзивному класі: основні ролі та завдання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://takyu.ru/nuda/asistent-vchitelya-v-inklyuzivnomu-klasi-osnovni-rol-i-ta-zavda/main.html>
2. Вчитель і асистент вчителя: ролі і відповідальність. Асоціація вчителів Альберти (ATA – Alberta Teachers' Association) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://roippo.org.ua/upload/iblock/8a2/vchytel%60-i-asystent-vchytelya-rol-i-vidpovidal%60nist%60.pdf>
3. Індекс інклюзії: загальноосвітній навчальний заклад : навч.-метод. посіб. [Текст] / кол. упоряд.: О. О. Патрикеева, Н. З. Софій, І. В. Луценко, І. П. Василяшко ; за заг. ред. В. І. Шинкаренко. – К. : ТОВ «Видавничий дім „Плянди”», 2011. – 96 с.
4. Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навч.-метод. посіб. [Текст] / кол. авторів: Н. З. Софій, А. А. Колупаєва, Ю. М. Найда, та ін. ; за заг. ред. Л. І. Даниленко. – 2-ге вид., стереотипне. – К. : ФОП Парашин І. С., 2010. – 134 с.
5. Кальченко І. В. Реалізація моделі інклюзивного навчання в системі загальноосвітнього простору [Електронний ресурс] / І. В. Кальченко, Т. М. Бикова. – Режим доступу : http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp7/konf3/Kalchenko_Vykova.pdf
6. Колупаєва А. А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : наук.-метод. посіб. – Вид. доп. та перероб. [Текст] / А. А. Колупаєва, Л. О. Савчук. – К. : Вид. група „АТОПОЛ”, 2011. – 274 с.
7. Маланчій В. О. Роль вчителя в запровадженні інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами : метод. посіб. [Текст] / В. О. Маланчій. – Хмельницький : Хмельницька спеціалізована загальноосвітня школа І-ІІІ ст. № 8, 2015. – 81 с.
8. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. [Текст] / за заг. ред. А. А. Колупаєвої. – К. : А.С.К., 2012. – 308 с.
9. Сак Т. В. Індивідуальне оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі : навч. курс та наук.-метод. посіб. [Текст] / Т. В. Сак. – К. : Плянди, 2011. – 168 с.
10. Таранченко О. М. Диференційоване викладання в інклюзивному класі : навч.-метод. посіб. [Текст] / О. М. Таранченко, Ю. М. Найда. – К. : А.С.К., 2012. – 124 с.
11. Татаринцев О. Методичні рекомендації щодо організації та змісту інклюзивного навчання дітей із особливими освітніми потребами [Електронний ресурс] / О. Татаринцев. – Режим доступу : http://www.osvitajagotin.com.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=24&Itemid=71